

ŠEŠTDESIAT ROKOV OD VZNIKU ČESKOSLOVENSKA

(Historickoprávny pohľad
na buržoáznodemokratickú republiku)

Leonard Bianchi

Len prednedávnom sme oslavovali 60. výročie Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. Všestranne sme zvažovali vplyv socialistickej revolúcie ruského ľudu na celkový svetový vývoj, aj na vývoj našich pomerov, na území buržoáznej Československej republiky. Nesmieme pritom zabudnúť a neprestaneme to nikdy zdôrazňovať, že bez VOSR by Československá republika nebola vznikla. Bez vplyvu Dekrétu o mieri¹⁾ a bez vplyvu deklarácie práv národov Ruska z 2.(15.) novembra 1917²⁾ by nebol F.W. Wilson, prezident USA, 2. januára 1918 predniesol vo svojom poslanstve kongresu USA 14 bodov, ktoré v jednom bode žiadali aj autonómiu národov Rakúsko-uhorskej monarchie. Na všetkých jeho 14 bodoch možno spoznať vplyv Dekrétu o mieri, v ktorom sa žiadal mier bez anexií, bez udržiavania národov násilím v cudzích štátnych útvaroch. Deklarácia práv národov Ruska vyhlásila v štyroch bodoch rovnosť a suverenitu národov Ruska, právo národov Ruska na slobodné sebaurčenie až do oddelenia a utvorenia samostatného štátu, zrušila všetky národnostné a národnostno-náboženské výsady a obmedzenia a zabezpečila slobodný rozvoj národnostných menšín a etnografických skupín žijúcich na území Ruska. Takéto zásady nemohli zostať v svetovej politike bez ozveny.

I keď sme si nevzali za úlohu osvetliť vznik Československej republiky, musíme konštatovať, že oslobodzovací boj českého a slovenského národa spod rakúskeho a uhorského jarma³⁾ mal za výsledok národnú a demokratickú revolúciu, proti nacionálnemu útlaku a proti monarchistickému polofeudálnemu buržoáznemu režimu. Národná a demokra-

1) Obrazovanie Sojuza sovetskich socialističeskich respublik, Sbornik dokumentov, Moskva 1972, str. 18-21.

2) Obrazovanije i razvitije SSSR kak sojuznogo gosudarstva, Sbornik zakonodatělnych i drugih normativnych aktov, Moskva 1972, str. 6.

3) V a n ě ě k Václav, K historickým kořenům 28.října 1918, Právník, CVII. 1968, č. 9, str. 753-768; t e n i s t ý, Ke kořenům 28.října 1918. I a II, Právně-historické studie 14 a 15, Academia, Praha 1969 a 1971, str. 39-55, resp. str.5-42.

tická revolúcia z r. 1918 však v Československu neprerástla v revolúciu socialistickú. Nemala hegemóna v robotníckej triede, a preto ustrnula na buržoáznodemokratickom stupni vývoja. Bola síce oproti minulosti prínosom, priniesla národné oslobodenie a kultúrny rozvoj pre Čechov a Slovákov, ale iba v buržoáznom poňatí. Priniesla ľudu Československa aj politické práva - umožnila najmä Slovákovi prvý raz "slobodne" voliť svojich zástupcov do parlamentu a do samosprávnych orgánov - ale všetky tieto vymoženosti zostali na obmedzenej buržoáznodemokratickej úrovni. Po vzniku nového štátneho útvaru nastala konfrontácia starých rakúsko-uhorských inštitúcií s novými československými. Vtedajšia demokratizácia a výmena národných buržoázií v úlohe vládnucej triedy však nenarušila ani základnú triednu skladbu, ani kapitalistické vlastníctvo výrobných prostriedkov. Revolúcia z r. 1918 bola teda síce národná a demokratická, ale s buržoáznym ohraničením a obsahom tohto pojmu. Nenarušila sa ani kontinuita práva, nopak, nastala recepcia rakúskeho a uhorského práva v najširšom slova zmysle. Rakúske a uhorské právo sa v buržoáznej Československej republike začalo do národného a zdemokratizovaného rúcha, aby s občasnými doplnkami, úpravami a opravami naďalej slúžilo udržiavaniu triednej nadvlády - teraz už vlastnej národnej - buržoázie. Revolúcia z r. 1918 teda nebola národnou iba v smere kultúrneho oslobodenia Čechov a Slovákov, ale dávala nové možnosti najmä pre uplatnenie národných buržoázií, a to predovšetkým pre silnú českú buržoáziu.

Táto buržoáznodemokratická etapa vývoja československej štátnosti od r. 1918 do r. 1938 predurčila v kladnom aj zápornom zmysle ďalší vývoj: rozvinula buržoáznodemokratické inštitúcie, ale zasiala aj zhubné semeno škodlivých buržoázných ideológií, v prvom rade čechoslovakizmus, ktorého dôsledky sa prejavovali v nezdravom mocenskom centralizme a v nesprávnom štátoprávnom riešení vzťahu Čechov a Slovákov.

V našom príspevku sa pokúsime priblížiť tie vývojové momenty československého štátu, ktoré sa premietli v platnom práve rokov 1918-1938.

VZNIK BURŽOÁZNEJ REPUBLIKY

Bezvýhradné prijatie podmienok prímeria zo strany viedenskej vlády vytvorilo na konci prvej svetovej vojny v českých krajinách aj na Slovensku takú situáciu, že Národný výbor v Prahe ako ústredný orgán domáceho českého národno-oslobodzovacieho hnutia sa 28. októbra 1918 rozhodol vyhlásiť samostatný Československý štát. Zloženie 30-členné-

ho Národného výboru sa už 13. júla 1918, teda ešte za vojny, prispôbilo výsledkom volieb do viedenského parlamentu z r. 1911, a preto v ňom väčšinu mali zástupcovia buržoázných strán. Slovenská národná rada, ovládaná predstaviteľmi slovenskej buržoáznej inteligencie, sa Deklaráciou slovenského národa z 30. októbra 1918 v Martine prihlásila k spoločnému štátu Čechov a Slovákov, k samostatnému Československu. Oba tieto národno-revolučné akty dopomohli českej a slovenskej buržoázii prevziať moc do svojich rúk, i keď proletariát vážne ohrozil hegemoniu buržoázie v národnooslobodzovacom boji, najmä v poslednom roku vojny pod vplyvom hospodárskych a sociálnych nepokojov a pod vplyvom VOSR.

PRVÝ ŠTÁTOPRÁVNY AKT

Charakter triednej nadvlády buržoázie vyjadril po štátoprávnej stránke text zákona z 28.10.1918 č. 11/1918 Zb. z. a n. o zriadení samostatného Československého štátu.

Národný výbor v Prahe si vytýčil za cieľ pokojný prechod z jedného do druhého štátneho útvaru, bez sociálnych otrasov, bez zmeny spoločenského zriadenia a bez revolučných pohybov nespokojného obyvateľstva proti jestvujúcemu poriadku. Prispôboval sa vôli predstaviteľov zahraničného odboja v Paríži, prakticky teda mocnostiam Anglie, Francie a USA (čl. 1) a sám neurčil ani formu štátu, i keď sa vydával za orgán jednomyselnej vôle národa. Tým, že ponechal v platnosti všetky doterajšie zákony (čl. 2), postavil sa výslovne za zachovanie právnej ochrany kapitalistického spôsobu výroby a vykorisťovania a v záujme zabránenia sociálnym nepokojom a vzburám prikázal dokonca všetkým dovtedajším rakúskym a uhorským úradom včítane ozbrojených zložiek, aby v podriadenosti k Národnému výboru aj naďalej vykonávali svoje funkcie (čl. 3).

DOČASNÁ ÚSTAVA

Diktatúra nevoleného, politickými stranami vytvoreného Národného výboru ako jediného predstaviteľa štátnej svrchovanosti, trvala do 14. novembra, keď bola publikovaná Dočasná ústava,⁴⁾ zákon č. 37/1918 Zb. z. a n. Národný výbor sa vtedy premenil na Národné zhromaždenie

4) L a c o Karol, Ústava predmnichovskej ČSR a ústava ČSSR, Bratislava 1967, str. 175 an.

a k jeho doterajším 30 pribudlo ešte 226 členov (spolu tedy 256). Pre zástupcov Slovenska bolo z toho vyhradených totiž iba 40 miest, ale iba 31 z nich obsadili Slováci. Národné zhromaždenie sa stalo jednokomorovým zákonodarným orgánom s kontrolnou právomocou nad výkonnými orgánmi štátu. Dočasná ústava konštituovala funkciu hlavy štátu, ktorú mal vykonávať prezident republiky, čím sa prvý raz zákonne ustálila aj republikánska forma štátu. Prezidenta volilo Národné zhromaždenie. Na čele výkonnej moci štátu stál kolektívny orgán, 17-ti členná vláda, zodpovedná z výkonu svojej funkcie Národnému zhromaždeniu. Spočiatku ju volilo Národné zhromaždenie.

Zmenou Dočasnej ústavy (zákony č. 138 a 271/1919 Zb. z. a n.) sa rozšíril počet slovenských poslancov NZ zo 40 na 54 (spolu teda 270) a posilnilo sa postavenie prezidenta, ktorému zverili právo menovať a odvolávať predsedu aj členov vlády. Postavenie Slovenska v dočasnom štátoprávnom usporiadaní novovzniklej Československej republiky upravené zákonom z 10. decembra č. 64/1918. Obsahoval delegáciu moci jednému členovi vlády (§ 14), aby vydával nariadenia, vykonal všetko v záujme udržania poriadku a konsolidovania pomerov a zabezpečil riadny štátny život, "aby vydával nařízení a konal vše na udržení pořádku, na konsolidování poměrů a na zabezpečení řádného státního života". Z toho ustanovenia sa vyvinula inštitúcia regionálneho vládného orgánu, tzv. ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, ktorý mal diktátorskú právomoc a bol vlastne predĺženou rukou centralistickej organizovanej vlády.⁵⁾

Zmluvami v Saint Germain-en Laye z 10.9.1919 pripojili k Československej republike Zakarpatskú Ukrajinu (č. 508/1921 Zb. z. a n.).

ÚSTAVNÁ LISTINA

Definitívnu ústavu Československej republiky prijalo nevolené Národné zhromaždenie, jeho zloženie predurčovalo pokračovanie na ceste pripravenej už Národným výborom v cit. zákone č. 11/1918 Zb. z. a n. Ústavná listina č. 121/1920 Zb. z. a n. z 29. februára 1920 vyhovovala

5) K a l o u s e k Vratislav, Nařízení ministra pro Slovensko, Právny obzor XII, 1929, str. 473 an., 505 an., 545 an.; H o n s Antonín, Výjimečná moc vlády na Slovensku a Počkarpatské Rusi, Věstník ministerstva vnitra, III., str. 153 an., 201 an.; H o e t z e l Jiří, Nariadóvacía moc ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, Hospodárske rozhľady, II., str. 539 an.; B i e l i k František, Vývin kompetencie Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, Historický časopis SAV, IX, 1961, č. 4, str. 636-640; U r b a n o v á Katarína, Obmedzovanie kompetencie celoslovenského orgánu československej vlády v rokoch 1918-1921, Právny obzor 51, 1968, č. 8, 725-730; t á i s t á, Vznik Ministerstva pre správu Slovenska, Historický časopis SAV, 19, 1971, č. 2, 199-220.

potrebám upevnenia nadvlády buržoázie, zachovávala buržoázne spoločenské zriadenie a kapitalistický spôsob výroby. Moc buržoázie bola totiž v novom štáte viackrát v základoch otrášená už v prvom roku trvania Československej republiky. Hneď na začiatku aktivitou národných výborov a robotníckych rád, potom v júni 1919 na Slovensku vznikom Slovenskej republiky rád a neskôr v celoštátnom meradle najmä decembrovým štrajkom z r. 1920. Buržoázna vláda reagovala na tieto revolučné pohyby zrušením národných výborov a robotníckych rád hneď na začiatku republiky (na Slovensku nariadením č. 6/1919 Úradných novín), ďalej vojenskou diktatúrou, ktorá na východnom Slovensku a na Zakarpatskej Ukrajine trvala od 5.6.1919 až do 28. februára 1922⁶⁾ a konečne masovou perzekúciou účastníkov generálneho štrajku z decembra 1920.

Vypracovanie návrhu ústavnej listiny sa udialo v tajnosti. Za vzory slúžili okrem iných najmä ústava tretej francúzskej republiky z r. 1875, americká ústava a rakúska decembrová ústava z r. 1867.⁷⁾ Obsah ustanovení 6. hlavy o ochrane národných, náboženských a rasových menšín predurčovali čl. 7-9 Saint Germainských medzinárodných zmlúv z 10.9.1919 (č. 508/1921 Zb. z. a n.).

Kapitalistický hospodársky poriadok zakotvili ustanovenia ústavy o ochrane súkromného vlastníctva, o slobode podnikania a o voľnosti uzavierať združenia (kartely spođ.) na ochranu a podporu hospodárskych pomerov (§§ 106, 108 a 114). Súkromné vlastníctvo bolo možné obmedziť len zákonom a v zásade len za náhradu. Socializačné sľuby, dávané politikmi v búrlivých časoch vzniku republiky na ukludnenie nepokojov, sa takto aj formálne pochovali. Tzv. sociálne zákony z rokov 1918-1919 o osemhodinovom pracovnom čase, o podpore v nezamestnanosti, o ochrane nájomníkov, zostali síce naďalej v platnosti, ale pokrokové tendencie niektorých povojnových zákonov sa v ústave ďalej nerozvíjali. Sama pozemková reforma sa stala nástrojom posilnenia buržoázneho živlu v poľnohospodárstve, lebo pôda zabraná podľa zákona č. 215/1919 Zb. sa prideľovala drobným uchádzačom - bezzemkom - len v nepatrnom zlomku. Vytvárali sa "zbytkové" statky, ktorých majitelia rozširovali počet prívržencov agrárnej strany a početne aj majetkovo posilňovali buržoázno-statkársky živel na dedine.

Po formálnej stránke vychádzala ústavná listina z princípov buržoázneho delenia štátnej moci na zákonodárstvo, vládnu a výkonnú moc a sudcovskú moc (hlavy II, III a IV).

6) K a l o u s e k Vratislav, O vojenskej diktatúre na Slovensku a Podkarpatské Rusi v letech 1919-1921, Právny obzor, XI., 1928, str. 281 an., 321 an.

7) L a c o. Karol, c.d., str. 405.

NÁRODNÉ ZHROMAŽDENIE

Úlohou zákonodarcu poverila ústavná listina dvojkomorové Národné zhromaždenie zložené z poslaneckej snemovne a senátu. Národné zhromaždenie vznikalo na podklade volieb so všeobecným, rovným, priamym a tajným hlasovacím právom podľa zásady pomerného zastúpenia. Pri zostavovaní volebných obvodov sa, pravda, uplatňovala tzv. volebná geometria: obvody obývané predovšetkým robotníckou triedou potrebovali pre dosiahnutie mandátu viac hlasov než mestské obvody obývané buržoáziou. O platnosti volieb rozhodoval osobitný volebný súd, ktorý uznával záväznosť poslaneckých a senátorských reверзов. Na ich základe mohli politické strany odvolať poslancu alebo senátora. Občania k tomu práva nemali a nemohli dávať poslancom ani príkazy (tzv. zákaz imperatívneho mandátu - § 22). Buržoázna ČSR bola takto vlastne republikou politických strán. Treba však súčasne priznať, že na Slovensku sa prvý raz slobodne buržoáznodemokraticky volilo!

Okrem zákonodárstva bolo Národnému zhromaždeniu vyhradené právo voliť prezidenta, kontrolovať činnosť vlády a výkonných orgánov najmä interpeláciami a vyslovovať nedôveru vláde, ktorá musela (§ 78) v dôsledku toho demisionovať.

PREZIDENT

Vládna a výkonná moc bola rozdelená medzi prezidenta a vládu. Ústava vymedzila právomoc prezidenta dosť širokým taxatívnym výpočtom jeho práv v 11 bodoch, kým ostatnú vládnu a výkonnú moc zverila vláde. Prezident nebol politicky zodpovedný za výkon svojej funkcie, za všetky jeho oficiálne prejavy zodpovedala vláda. Navonok sa táto zásada vyjadrila tým, že k platnosti úradného úkonu prezidenta vyžadovala ústava spolupodpis zodpovedného člena vlády (kontrasignáciu - § 68).

Prezidentom republiky bol od r. 1918 až do r. 1935 čelný predstaviteľ čs. zahraničného odboja, univerzitný profesor dr. Tomáš Garrigue Masaryk, neoficiálny ideolog pravicovej sociálnej demokracie. Po jeho abdikácii zo zdravotných dôvodov (mal už 85 rokov) zvolili za prezidenta dr. Eduarda Beneša, príslušníka politickej strany národných socialistov, druhého významného predstaviteľa československého zahraničného odboja a ideologa čechoslovakizmu, ktorý predtým rovnako nepretržite zastával úrad ministra zahraničných vecí od r. 1918. Abdikoval 5.10.1938 po Mníchovskom diktáte.

Vláda bola kolektívnym orgánom. Bola zborom ministrov na če-

le s predsedom vlády. Členmi vlády boli všetci vedúci ministerstiev, bez ohľadu na to, či ich prezident aj ministrami výslovne menoval alebo nie. Na druhej strane boli členmi vlády aj ministri, ktorí ne-spravovali žiaden rezort (bez portefeuille).

Zloženie vlády po stránke príslušnosti jej členov k politickým stranám vyjadrovalo vždy spojenectvo - koalíciu - niektorých buržoáznych, prípadne socialistických strán vo forme koalície. Vláda potrebovala v parlamente väčšinu, lebo vyslovenie nedôvery národným zhromaždením, ako sme už spomenuli, bolo ústavoprávnym dôvodom k povinnej demisii do rúk prezidenta (§ 78). V roku 1920 a 1926 boli u moci tzv. úradníckej vlády (Jána Černého), bez vyjadrenia politickej príslušnosti jej členov. Prezident ich menoval v záujme preklenutia politickej krízy, t.j. nebol vstave zostaviť vládu, ktorá by mohla niesť politickú zodpovednosť na vtedajšie pomery, alebo nedošlo k dohode politických strán. V buržoáznej ČSR bol veľký počet politických strán, v niektorých obdobiach ich bolo až vyše 30 a žiadna z nich nikdy nedosiahla absolútnu väčšinu v Národnom zhromaždení, takže vlády boli vždy koalíčné. Zväčšovanie a zmenšovanie počtu ministrov sa prispôbovalo podľa toho, v akom pomere bolo potrebné zostaviť vládu, aby sa dosiahla úmernosť k rozloženiu politických síl. Koaličných vlád sa za predmnichovskej republiky vystriedalo 15.⁸⁾ Do roku 1926 to boli tzv. celonárodné (všenárodné) alebo červeno-zelené koalície podľa toho, či vo vláde boli všetky československé buržoázne a socialistické strany alebo len socialisti s agrárnikmi. Od 12.10.1926 vstupujú do vládnych koalícií aj nemecké politické strany, najprv len občianske - buržoázne, od decembra 1929 aj nemeckí sociálni demokrati. Československo-nemecké vládne koalície v najrozmanitejších obmenách pretrvali až do 22.9.1938, keď prezident republiky vymenoval poslednú 18. predmnichovskú vládu generála Syrového, ktorá bola vlastne tiež úradníckou vládou. Skladala sa z úradníkov a odborníkov.

PÄTKA A HRAD

Buržoázny parlamentarizmus fungoval ako dialóg opozície s vládnymi stranami vo forme interpelácií a volaní vládnych činiteľov k zodpovednosti v Národnom zhromaždení. Pravda, okrem najvyšších orgánov predpokladaných Ústavnou listinou, vytvorila sa v buržoáznej ČSR faktickou cestou politická inštitúcia tzv. Pätky. Ona v skutočnosti rozhodovala o všetkých závažných otázkach štátneho života. Cez ňu pre-

8) Myšák Karel, Československá republika 1918-1938, Praha 1947, str. 68.

chádzali návrhy zákonov pred prejednaním v parlamente, ona usmerňovala prezidenta pri výkone funkcie, najmä pri zostavovaní vlády, bez jej súhlasu sa neuskutočnil žiaden vážnejší krok vlády, a ona bola iniciátorom hospodárskych aj spoločenských zmien. Skladala sa z predstaviteľov piatich najvplyvnejších (nie vždy najväčších) československých buržoáznych a socialistických politických strán. Deklarácia prvého paragrafu ústavnej listiny, že ľud je jediným zdrojom štátnej moci, zostala teda mŕtvou literou. Okrem Päťky fungovala v buržoáznej republike ešte jedna významná politická sila, skupina Hradu, ktorá sa nedomáhala politickej moci vo vnútri štátu, ale usmerňovala zahraničnú politiku. Na jej čele stál Masaryk, neskôr Beneš. Zohrávala úlohu aj v usmerňovaní rozporov vnútri Päťky. Tvorcovia Ústavy vytvorili ideologické predpoklady pre nadvládu buržoázie, usmerňovanú predstaviteľmi českého finančného kapitálu z jediného centra tým, že ideu jednotnej československej štátnosti podložili fikciou jednotného československého národa.⁹⁾ Popieranie samobytnosti slovenského národa a presadzovanie nejestvujúceho československého jazyka¹⁰⁾ podporovalo byrokratický centralizmus a uvoľňovalo priestor politike českého finančného kapitálu voči Slovensku. Súčasne sa tým poskytovala živná pôda buržoázno-nacionalistickým zámerom politiky Hlinkovej slovenskej ľudovej strany na Slovensku.

OBČIANSKE PRÁVA

Pravú hodnotu ústavného zriadenia možno spoznať na spôsobe právnej úpravy výkonu občianskych práv a slobod. Ústava sa síce veľmi podrobne zaoberala s právami, slobodami a povinnosťami občanov (piata hlava Ústavy §§ 106 až 127) a s ochranou menšín (šiesta hlava Ústavy §§ 118-134). Každé priznanie práv sa však vo vete samej alebo v nasledujúcom odseku urobilo závislým od ďalšej úpravy obyčajným zákonom, ktorý mohol Ústavnou listinou poskytnutú slobodu urobiť iluzórnou. V Ústavnej listine bolo vyše 35 takých ustanovení, ktoré odkazovali

9) Preambula Ústavnej listiny to vyjadrila takto: "My národ československý, chcúce upevniť dokonalou jednotu národa, zaviesť spravodlivé rády v republike, zajiť pokojný rozvoj domoviny československej, prospieť obecnému blahu všetkých občanov tohoto štátu a zabezpečiť poľehnání svobody príštím pokolením, prijali jsme ve svém Národním shromáždění dne 29. února 1920 ústavu pro Československou republiku, jejíž znění následuje." (Ústavný zákon č. 121/1920 Zb.)

10) Zákon č. 122/1920 Zb., ktorým sa podľa § 129 Ústavnej listiny určili zásady jazykového práva v Československej republike, ustanovil v § 1 československý jazyk za štátny oficiálny jazyk republiky. V § 4 tohože zákona sa nedôsledne hovorilo, že v českých krajinách sa úraduje spravidla česky, na Slovensku spravidla slovensky. Na školských vysvedčeniach sa však uvádzala známka z jazyka československého.

na tzv. vykonávací zákon, z toho 12 v piatej hlave o občianskych slobodách.

Najzávažnejšie dôsledky však plynuli z prevzatia všetkých dovtedajších právnych predpisov. Rakúske a uhorské zákony alebo minister-
ské nariadenia strácali totiž platnosť iba potiaľ, pokiaľ boli v roz-
pore s Ústavnou listinou a s republikánskou formou štátu. Článok IX.
Ústavnej listiny všeobecne zrušil iba všetky predchádzajúce ústavné
zákony.¹¹⁾ Jednotlivé ustanovenia Ústavnej listiny z roku 1920 o ob-
čianskych slobodách sa tedy vykonávali podľa takých predpisov, ktoré
v duchu starého rakúsko-uhorského policajného režimu okliešťovali ob-
čianske slobody. Najvyšší správny súd v Prahe potvrdil platnosť ra-
kúskych a uhorských predpisov aj v tejto právnej oblasti a svojimi
judikátmi utvrdzoval právny stav, v ktorom nebolo zvláštnosťou, keď
sa robotnícke časopisy, zhromaždenia a spolky zakázali s poukazom na
rakúsko-uhorské zákony. Iba ochranu osobnej a domovej slobody a lis-
tové tajomstvo upravoval československý zákon č. 293/1920 Zb. z. a n.
Pravda, majetková sloboda, ako základný predpoklad kapitalistického
vykoristovania, bola zabezpečená a rozvinutá v celom systéme práva.

Ústavná listina odstránila všetky výsady pohlavia, rodu a povolania a nastolila v tomto smere formálnu rovnosť občanov pred zákonom po každej stránke (§ 106). Ako jedinú občiansku povinnosť stanovil § 127 ústavy, že každý spôsobilý občan Československej republiky je povinný podrobiť sa vojenskému výcviku a uposlúchnuť výzvu k obrane vlasti.

Ochrana menšín sa vzťahovala iba na právne postavenie jednotlivých občanov a neposkytovala osobitné postavenie národnostným, jazykovým alebo náboženským skupinám. Ústavná listina v dôsledku prevzatia čl. 7-9 Saint Germainských medzinárodných zmlúv zabezpečovala používanie jazyka, pri väčších národnostných menšinách aj verejné vyučovanie vo vlastnej reči, poskytovala úplnú rovnosť bez ohľadu na národnostnú, náboženskú alebo rasovú príslušnosť a zakazovala akýkoľvek spôsob násilného odnárodňovania (šiesta hlava Ústavy §§ 128-134).

V pomere cirkvi a štátu nenastala odluka a zachoval sa systém tzv. recipovaných a uznaných cirkví s ich privilegovaným postavením oproti ostatným vierovyznaniam. Majetky cirkví, najmä rímskokatolíckej,¹²⁾

11) Článok IX úst. zákona č. 121/1920 Zb., ktorým sa uviedla Ústavná listina Československej republiky, znel doslovne takto: "V deň ustanovený v odseku 1. čl. VIII. strácajú platnosť všetky ustanovenia, ktoré odporujú tejto ústavnej listine a republikánskej forme štátu, ďalej všetky skoršie ústavné zákony, aj keby jednotlivé ustanovenia neboli v priamom rozpore s ústavnými zákonmi Československej republiky." (podtrhol L.B.) Dňom straty platnosti bol 6. marec 1920.

12) Rímskych katolíkov bolo v Československu v priemere okolo 3/4 obyvateľstva. M y š á k Karel, c.d., str. 11.

sa zachovali a štát poskytoval cirkevným funkcionárom aj pravidelné príspevky (dohoda s Vatikánom parafovaná 2.II.1928, tzv. Modus vivendi). Postavenie osôb bez vyznania sa o niečo zlepšilo, ale nedosiahli plnú rovnoprávnosť.

Napriek obmedzeniam a prežitkom, ktoré sa preniesli z rakúsko-uhorského systému, treba však konštatovať, že možnosť výkonu občianskych práv a slobôd v porovnaní s rakúsko-uhorskou minulosťou a s ostatnými vtedajšími stredoeurópskymi krajinami, najmä so susedným Poľskom a Maďarskom sa pohybovala na oveľa vyššej úrovni, takže politický a právny režim Československej republiky v rokoch 1918-1938 možno právom charakterizovať ako buržoázno-demokratický, so všetkými nedostatkami tohto epiteta. Pravda, v nemalej miere to ovplyvnila politická aktivita Komunistickej strany Československa, ktorá ako legálna politická strana bola po niekoľko rokov dokonca druhou najsilnejšou stranou v buržoáznej ČSR. KSČ všemožne bránila na všetkých politických aj právnych fórach výkon občianskych slobôd proti ich obmedzovaniu zo strany buržoázneho štátneho aparátu.

ÚZEMIE A HRANICE

Československá republika bola jednotným štátom, jeho územie tvorilo jednotný a nedielný celok. Hranice štátu sa mohli meniť iba ústavným zákonom (§ 3 Úst. listiny). Československé hranice ustalovali a popisovali rôzne medzinárodné zmluvy a rozhodnutia, zväčša vtelené do vnútroštátnych noriem.¹³⁾

V tomže paragrafe Ústavnej listiny (ods. 2-9 § 3) sa uzákonilo autonómne postavenie Zakarpatskej Ukrajiny, s vlastným snemom a guvernérom, ale tieto samosprávne ustanovizne sa až do konca predmníchovskej republiky nerealizovali. Ba čo viac, aj voľby poslancov a senátorov Zakarpatskej Ukrajiny do Národného zhromaždenia sa tu prvý raz uskutočnili až r. 1924. Presadzovanie jednotnej štátnej myšlienky do krajnosti bolo súčasťou nedemokratického prístupu k národnostnej otázke v buržoáznej ČSR. Voči Slovensku sa jednotnosť štátu presadzovala pomocou ideológie čechoslovakizmu, voči Zakarpatskej Ukrajine dokonca nerešpektovaním Ústavou zaručených národných práv.

13) Hranice s Nemeckom zmluva versailleská z 28.6.1919 - č. 217/1921 Zb. z. a n. a č. 76/1920 Zb. z. a n., o inkorporácii Hlučínska s Rakúskom zmluva saintgermainská z 10.9.1919 - č. 507/1921 Zb. z. a n. a č. 450/1920 o inkorporácii Vitorazska a Valčicka, s Maďarskom zmluva trianonská zo 4.6.1920 - č. 102/1922 Zb. z. a n., hranice s Poľskom vo Východnej Haliči a s Rumunskom nepublikovaná sèvreská zmluva z 10.8.1920 a rozhodnutie veľvyslaneckej konferencie v Spa z 28.7.1920 o hraniciach s Poľskom v Tešíne, na Orave a na Spiši - č. 20/1925 Zb. z. a n.

MEDZINÁRODNEPRÁVNE POSTAVENIE

Československo bolo nástupníckym štátom na území rozpadnutého Rakúsko-Uhorska a malo v strednej Európe veľmi zložitú a ťažkú medzinárodnú postavenie. Nachádzalo sa v susedstve Nemecka, Rakúska a Maďarska, t.j. troch porazených štátov, od ktorých nemohlo očakávať priateľské vzťahy, a to nielen z historických príčin, ale aj preto, že z 13,6 miliónov obyvateľstva (r. 1921) bolo v Čs. republike vyše troch miliónov Nemcov a temer 700 000 Maďarov. Pre spory o hranice Tešína, Oravy a Spiša nebol dobrý pomer ani k Poľsku. Jedine Rumunské kráľovstvo bolo spriatelneným štátom, s ktorým však spoločné 200 km dlhé hranice na východe boli zo všetkých najkratšie (hranice ČSR merali vyše 4 000 km). Mali síce význam z hľadiska spojenia s ďalšími spriatelnenými štátmi, pravda, na strategicky ľahko zraniteľnom východnom cípe republiky. Ako kapitalistický štát sa Československo zapojilo do versailleskej sústavy po boku víťazných imperialistických mocností, čo vyplývalo aj z medzinárodného uznania zo strany Nemecka, Rakúska a Maďarska v čl. 81 versailleskej, čl. 53 saintgermainskej a čl. 27 trianonskej zmluvy.

Buržoázna ČSR orientovala svoju zahraničnú politiku jednostranne na Francúzsko. V širších spojitostiach však treba vidieť, že víťazné imperialistické mocnosti po skončení prvej svetovej vojny uskutočňovali ešte vojenskú intervenciu proti sovietskej moci v Rusku, Maďarsku a Bavorsku, a preto pri novom usporiadaní Európy kládli váhu na to, aby sa proti sovietskemu Rusku zo susedných štátov vytvorila ochranná zóna (cordon sanitaire) proti prenikaniu komunizmu do Európy. Táto oblasť, najmä Poľsko a Rumunsko a na nich nadväzujúc aj Československo a Juhoslavia sa pri delení záujmových sfér imperialistov dostala pod vplyv Francie, čo francúzsky kapitál súčasne využil pre svoje dominujúce postavenie v strednej Európe.

Závislosť Československa na Francii sa premietala aj vo vnútornej organizácii armády, na čele ktorej stála francúzska vojenská misia. Francúzske velenie bývalo aj v dôstojníckych školách, aby sa tým posilnila politická orientácia nových veliteľských kádrov na západných imperialistov, lebo dôstojnícky zbor československej armády sa skladal na 39 % z prevzatých bývalých rakúskych dôstojníkov a len z 27 % z bývalých legionárov.

Francúzsko však bolo s menšími stredo- a východoeurópskymi štátmi spojené aj spoločnými obavami z nemeckej expanzie. S takýmto zameraním bola 25.1.1924 podpísaná spojenecká a priateľská zmluva Francie s Československom. Zmluva však neobsahovala výslovný záväzok vzájomnej vojenskej pomoci pre prípad vojny.

Protisovietsky postoj buržoáznej ČSR sa v medzinárodných vzťahoch prejavoval najmä v tom, že Československo uznalo sovietsku vládu až 5.6.1922, a to iba de facto, bez nadviazania diplomatických stykov.

MALÁ DOHODA

Stredoeurópskym predĺžením versailleského systému bola tzv. Malá dohoda, ktorá vznikla radom dvojstranných zmlúv medzi Československom, Rumunskom a Južosláviou (s Južosláviou 14.8.1920, s Rumunskom 23.4.1921 a Južosláviou s Rumunskom 7.6.1921). Zmluvy obsahovali záväzok vojenskej pomoci v prípade napadnutia zo strany Maďarska a mali čeliť pokusom o obnovenie podunajskej habsburskej monarchie, ako aj revizionistickým snahám Maďarska. Štáty Malej dohody sa zaviazali aj k určitej koordinácii zahraničnej politiky, napr. aj k tomu, že nezavrú spolok s tretou mocnosťou bez predchádzajúceho dotazu u ostatných štátov. Malá dohoda, uzavretá pôvodne na dva roky, sa stále predlžovala a mala sa rozšíriť aj do oblasti hospodárskych, finančných a dopravných stykov. Do politického rámca Malej dohody sa však nikdy nepodarilo vnieť aj hlbší hospodársky obsah, čo nakoniec, v druhej polovici tridsiatych rokov, spôsobilo rozklad tohto bloku. Pričlenenie Poľska k Malej dohode na želanie Francie sa minulo úspechu, no r. 1921 došlo na jej nátlak aspoň k úprave československo-poľských vzťahov.

V medzinárodných vzťahoch Československa nastalo r. 1921 aj určité zblíženie s Rakúskom.

HITLEROVSKÉ NEBEZPEČENSTVO

Hospodárska kríza, ktorá r. 1929 postupne zachvátila všetky kapitalistické krajiny, dopomohla v januári r. 1933 v susednom Nemecku k moci fašistickému diktátorovi Hitlerovi, ktorý otvorene hlásal agresívne plány na ovládnutie Európy. Československo bolo v jeho zámeroch prvým terčom. Príchodom Hitlera k moci sa zhoršil aj pomer Nemecka k ZSSR. Nemecko 14.10.1933 odišlo z odzbrojovacej konferencie a súčasne vystúpilo zo Spoločnosti národov. Okrem ZSSR a štátov Malej dohody si hitlerovské nebezpečenstvo uvedomovala aj časť francúzskych buržoáznych politikov na čele s ministrom zahraničia Louis Barthouom, ktorý chcel upevnenie francúzskeho spojenectva s Poľskom, s Malou dohodou a zblíženie so ZSSR. Spoločnosť národov prijala ZSSR r. 1934 za

svojho člena a jeho príchodom sa oživila aktivita tejto medzinárodnej organizácie.

Žiaľ, Barthou, spolu s juhoslovanským cárom Alexandrom, padol 9.10.1934 v Marseilli za obeť atentátu, zosnovanému z Berlína a francúzska a juhoslovanská zahraničná politika tým dostala celkom iný smer. Barthouov nástupca Laval, odsúdený po vojne k trestu smrti pre kolaborantstvo s Nemcami - začal tú líniu francúzskej zahraničnej politiky, ktorá viedla k Mníchovu. Laval síce nemohol už zabrániť tomu, že Francúzsko 2.5.1935 uzavrelo so ZSSR už dlhšie pripravovanú zmluvu, ktorá obsahovala aj sľub vzájomnej pomoci a podpory v prípade nevyvolaného útoku v zmysle čl. 16 Paktu Spoločnosti národov, ale pozeral na túto zmluvu iba ako na prostriedok nátlaku pri vyjednávaníach s Nemeckom.

ZMLUVA SO ZSSR

Súbežne, 16. mája 1935, bola v Prahe podpísaná aj obdobná zmluva o vzájomnej pomoci medzi ČSR a ZSSR, ale s doložkou, že ZSSR má prísť Československu na pomoc iba vtedy, ak pomoc poskytne Franciia. Táto závislosť na Francii, ktorá sa bála ideologického vplyvu Červenej armády v Československu, sa stala buržoáznej republike v r. 1938 osudnou.

MNÍCHOVSKÝ DIKTÁT

Plány Hitlera na obsadenie Československa sa začali realizovať pripojením Rakúska k tzv. tretej ríši 12.3.1938. Hitlerovské Nemecko vypracovalo niekoľko alternatívnych plánov na vojenské prepadnutie Československa, ale rávalo pritom so súčinnosťou politickej aktivity sudetských Nemcov, ktorí dostávali inštrukcie priamo z ríše. Stálym zvyšovaním požiadavkov na národnú samosprávu mali priviesť Československo k vnútornému rozkladu. Rokovania československej vlády s vodcom nemeckých nacistov v Československu, Konrádom Henleinom, nemohli preto viesť k žiadnemu pozitívnemu výsledku. Najsmutnejším zásahom do suverenity československého štátu však bola misia anglického lorda Runcimana, "nezávislého vyšetrovateľa a prostredníka sporu medzi československou vládou a nemeckou menšinou v Československu". Výsledky anglo-francúzskych rokovaní o Československu z 19.9.1938 vychádzali zo záverov lorda Runcimana. Veľká Británia a Francie oznámila totiž pražskej vláde, že po posledných udalostiach sa dosiahol taký bod,

že ďalšie zotrvávanie oblastí obývaných prevážne sudetskými Nemcami v rámci hraníc československého štátu, nemožno predlžovať bez toho, že by sa tým ohrozovali záujmy samého Československa a európskeho mieru. Nátlak anglickej a francúzskej vlády na odstúpenie územia obývaného Nemcami sa viedol pod stálou hrozbou, že západné veľmoci v prípade útoku Nemecka neposkytnú Československu vojenskú pomoc a v dôsledku toho v zmysle spojeneckej zmluvy z r. 1935 nebude môcť prísť na pomoc Československu ani ZSSR.

Aj keď československá vláda 20. septembra 1938 tieto návrhy odmietla, 21. septembra po ďalšej intervencii britského a francúzskeho vyslanca československá vláda ustúpila nátlaku, ale vyhradila si, že všetky podrobnosti praktickej realizácie francúzsko-britských návrhov sa určia po dohode s československou vládou.

Posledným dejstvom týchto medzinárodných diplomatických machinácií proti Československu bola Mníchovská konferencia z 28.-30.9.1938, kde ale nebolo zástupcov Československa. Hitler a Mussolini za fašistické Nemecko a Itáliu so zástupcami Francie a Veľkej Británie s Daladierom a s Chamberlainom spečatili osud Československa protiprávnym odňatím jeho pohraničných území obývaných Nemcami.

ÚZEMIA Odstúpené POLSKU

Došlo však aj k ďalšiemu okliešteniu československého územia. Dňa 10. októbra 1938 odstúpila pomníchovská vláda Tešínsko-beckovskému Poľsku, ktoré však požadovalo ďalšie územné ústupky v Sliezsku a na Slovensku. Tieto sa realizovali v polovici novembra, takže Poľsko spolu dostalo 1 086 km² československého územia s iba 76 000 poľskými, 17 000 nemeckými, ale 134 000 českými a slovenskými obyvateľmi.

VIEDENSKÁ ARBITRÁŽ

Po neúspešných československo-maďarských rokovaníach rozhodovali o maďarských územných nárokoch voči Československu už iba zahraniční ministri oboch fašistických mocností Ribbentrop a Ciano, a to na arbitráži vo Viedni 2. novembra 1938. Horthyovské Maďarsko dostalo 11 830 km² československého územia na Slovensku a na Zakarpatskej Ukrajine s 587 000 Maďarmi, 288 000 Slovákmi a 35 000 Ukrajincami.

Obsadenie pohraničných častí československého územia sa priečilo platným medzinárodnoprávnym aj vnútroštátnym ústavoprávnym predpisom. Medzi Československom a Nemeckom platila v čase Mníchovskej kon-

ferencie rozhodcovská zmluva zo 16.10.1925 (Locarno), potvrdená z nemeckej strany ešte r. 1938. Podľa nej sa mal československo-nemecký spor predložiť zmierčej komisii, ktorá jestvovala. Okrem toho, súhlas československej vlády s Mnichovom bol jednak neslobodný, vynútený ultimativnými hrozbami, jednak protiústavný, lebo ods. 1 § 3 a bod 1. ods. 1 § 64 Ústavnej listiny vyžadovali k zmene hraníc štátu súhlas Národného zhromaždenia formou ústavného zákona. Medzinárodné právo rešpektuje aj vnútroštátne podmienky platnosti právnych aktov a ak orgány štátu prekročia svoju právomoc, predpísanú ústavou, nie sú takéto prejavy pre štát záväzné.

Celistvosť Československa bola týmito zásahami narušená, a to hospodársky, vojensky a nie v poslednom rade aj politicky. Komunistická strana Československa už od polovice tridsiatych rokov upozorňovala, že obrana republiky proti zahraničnému fašizmu a domácej reakcii jednak predpokladá zrovnoprávnenie všetkých národností na území Československa a ich oslobodenie spod útlaku zo strany českého finančného kapitálu, jednak potrebuje rázny zákrok proti separatizmu buržoázie nečeských národností. Československá vláda namiesto toho však stále vyjednávala iba s vodcami separatistov, čím len posmeľovala ich rozbijačskú činnosť. Pre odstránenie hospodárskej a sociálnej zaostalosti Slovenska sa nič nepodniklo. Ani ostatné vnútropolitické opatrenia koalíčných vlád a Národného zhromaždenia nedokázali skonsolidovať pomery. Napr. zákon na obranu štátu č. 131/1936 Zb. prinášal iba oslabenie demokratických princípov vládnutia pre prípad ohrozenia bezpečnosti republiky.

ORGANIZÁCIA SPRÁVY

Aj jednotný Československý štát sa delil na administratívno teritoriálne časti. O unifikáciu organizácie správy v Československu sa pokúsil zákon o zriadení župných a okresných úradov č. 126/1920 Zb. z. a n., odhlasovaný spolu s ústavou 29. februára 1920. V Československu malo vzniknúť 21 žúp zoskupených do 3 krajinských župných zväzov. Župný zákon však vošiel v účinnosť iba na Slovensku, aj to len od 1. januára 1923. Vzniklo tu 6 žúp so sídlom v Bratislave, Nitre, Martine, Zvolene, Mikuláši a Košiciach (zákon č. 310/1922 Zb. z. a n.). Zakarpatská Ukrajina sa stala jedinou župou r. 1926. Hlavné mesto Praha bolo z tejto teritoriálnej organizácie celkom vyňaté. Župy sa delili na okresy. Na čele župného úradu stál župan, okres viedol okresný náčelník, obaja menovaní štátni úradníci. Župné a okresné úrady vykonávali vnútornú správu, nadriadené im bolo Ministerstvo

vnútra. Aby sa vyhovel ustanoveniam § 86 Ústavnej listiny, o účasti občianskeho živlu na správe v nižších štátnych úradoch, mali sa pri župných úradoch zriadiť 35-členné zastupiteľstvá a pri okresných úradoch 8-členné výbory ako volené orgány. Župné zastupiteľstvá na Slovensku sa však volili len z dvoch tretín, tretinu členov mohla menovať vláda (§ 12). Táto diskriminácia voči Slovensku vyplývala z obavy buržoázie, že volené orgány tu ovládne revolučný proletariát.

Dôslednejším krokom k unifikácii bol zákon o organizácii politickej správy č. 125/1927 Zb. z. a n. Od 1. januára 1928 sa v Československu zaviedlo jednotné územné členenie na okresy a krajiny (zeme). Okresné a zemské úrady dostali spoločné označenie: politické úrady. Zákon ich zmocnil vydávať príkazy a zákazy na udržanie poriadku, sankcionované trestnými opatreniami a mohli vykonávať aj trestnú právomoc, pokiaľ táto nebola vyhradená súdom alebo iným úradom. Krajiny (zeme) boli 4: Česká, Moravsko-sliezská, Slovenská, Podkarpato-ruská. Spravovali ich krajinské (zemské) úrady na čele s krajinským prezidentom. Účasť občianskeho živlu na správe krajín malo predstavovať krajinské zastupiteľstvo volené teraz už na celom území buržoáznej republiky iba z dvoch tretín.¹⁴⁾ Tretinu menovala vláda (odst. 2 § 12) z odborníkov, prirodzene so zámerom posilniť postavenie vládnuccich koalických politických strán.

Kompetencia krajinských zastupiteľstiev, podobne ako aj predchádzajúcich župných zastupiteľstiev, bola vymedzená veľmi úzko na humanitné, zdravotné, sociálne, hospodárske, dopravné a kultúrne záujmy krajiny a jeho obyvateľstva. Podávať návrhy a uznášať sa o politických záležitostiach bolo z rokovania zástupiteľstiev výslovne vylúčené (ods. 2 § 30 z.č. 125/27). Hlavnou brzdou činnosti zastupiteľstiev však bola okolnosť, že ich po každej stránke ovládal prezidentom republiky menovaný byrokrat: k r a j i n s k ý (z e m s k ý) p r e z i d e n t. Krajinský prezident z úradnej povinnosti (ex offo) určoval program a predsedal zastupiteľstvu, vykonával jeho uznesenia, pričom ich mohol sísťovať a predložiť ministerstvu vnútra, prakticky mal odkladné veto (§§ 21 a 60). Zastupiteľstvá, ktoré prestali poslúchať direktívy byrokracie, mohla vláda rozpustiť (§ 61).

Podobné vzťahy vytvoril zákon o organizácii politickej správy aj medzi obdobnými orgánmi okresu. Okresný náčelník (v českých krajinách okresný hejtman) tiež ovládal volené orgány, t.j. okresné zastupiteľstvo, výbor a komisie, pričom bol tiež prednostom okresného úradu. Okresného náčelníka menoval a okresné zastupiteľstvo rozpúšťal minis-

14) B i a n c h i Leonard, Samospráva a občianske slobody v buržoáznej ČSR, SVPL, Bratislava 1954, str. 8-10.

ter vnútra. Orgány predstavujúce účasť občianstva na správe sa obsahovo aj formálne podriadili byrokratickým reprezentantom štátnej správy.

SAMOSPRÁVA OBCÍ

Inou cestou sa uberalo odbúravanie samosprávy v obciach. Sprvu, v období ústupkov revolučnému hnutiu ľudových mas, sa dokonca zdemokrati- zovali voľby do obecných zastupiteľstiev. Zákon č. 75 z 31. januára 1919 zaviedol všeobecné, rovné, tajné, priame a osobné volebné prá- vo bez rozdielu pohlavia. Voliť mohli 21-roční s trojmesačným pobytom v obci a volení mohli byť 26-roční s jednoročným pobytom v obci. Vý- sledky sa určovali podľa zásady pomerného zastúpenia, len v menších obciach bolo väčšinové zastúpenie. Zastupiteľstvá volili potom sta- rostu a radu obce a zriaďovali obecné komisie.

Prvé voľby do obcí určené na 15.6.1919 sa konali iba v českých krajinách, na Slovensku boli vtedy revolučné boje (Slovenská republi- ka rád). Voľby priniesli presvedčivé víťazstvo československej so- ciálne-demokratickej robotníckej strane (30,1 % všetkých hlasov).

Ďalším zákonom č. 76 zo 7.2.1919 si však buržoázní zákonodarcovia zabezpečili cez finančné komisie kontrolu nad činnosťou volených o- becnych zastupiteľstiev v českých krajinách (§ 14). Rovnakú funkciu dozoru nad obecným zastupiteľstvom na Slovensku vykonávali obecní a obvodní notári (§ 11 zákona č. 211/1920 Zb. z. a n.).

V neskoršom období, po vydaní Ústavnej listiny sa znižoval význam obecnej samosprávy zmenšovaním jej pôsobnosti a ubúdaním finančných prostriedkov na zaokrytie nákladov vlastnej činnosti. Kríza samo- správnych financií sa nevyriešila až do konca trvania buržoáznej ČSR.¹⁵⁾

V obciach sa zachovala dvojkoľajnosť štátnej správy a samosprávy a na obce prenášali nadriadené orgány aj novšiu agendu štátnej sprá- vy. Výkonom prenesených úloh štátnej správy ubúdalo potom obciam síl pri riešení vlastných samosprávnych problémov.¹⁶⁾

Pre vnútornú štruktúru organizácie obcí platili staršie zákony prevzaté z Rakúsko-uhorskej monarchie.¹⁷⁾

Odbúravanie samosprávy na úrovni obcí sa završilo v r. 1933 v čase

15) Slovník veřejného práva československého, Brno 1938, zv. IV., str. 101-102.

16) Táto situácia bola najmä v českých krajinách, Slovník veřejného práva česko- slovenského, Brno 1938, zv. IV., str. 14-26. Na Slovensku bol stav jednoduchší, viz Právněhistorické studie 13, Academia, Praha 1967, str. 123-153.

17) Slovník veřejného práva československého, Brno 1938, zv. IV., str. 3.

intenzívnych triednych bojov vedených KSČ proti buržoáznemu režimu za odstránenie nezamestnanosti a hladu spôsobených svetovou hospodárskou krízou kapitalistickej sústavy. Československá buržoázia presadila vtedy v Národnom zhromaždení zákon, ktorým sa predĺžilo volebné obdobie obecných zastupiteľstiev zo 4 na 6 rokov a zaviedlo sa schvaľovanie obecných starostov byrokratickými krajinými (zemskými) úradmi (č. 122/1933 Zb. z. a n.). Prejav vôle voličov stal sa v spojitosti s týmto obmedzením celkom okliešteným najmä čo do osoby najdôležitejšieho obecného funkcionára. Krajiné úrady zásadne neschvaľovali za starostov príslušníkov KSČ a opätovné zvolenie komunistu za starostu sa považovalo za dôvod k rozpusteniu obecného zastupiteľstva. Ministerstvo vnútra dňa 9.4.1937 nariadilo, aby sa v takýchto obciach nové voľby vôbec nevypisovali dovtedy, kým sa im neudelí z krajiného úradu interný pokyn. Voľby sa uskutočnili až potom, keď sa mohlo očakávať bezpečné víťazstvo vládnych politických strán.

SÚDNICTVO

Sústava súdnictva buržoáznej ČSR bola na všetkých inštanciách oddeľovaná od správy. Pre občianskoprávne veci jestvovali riadne, mimoriadne a rozhodcovské sudy. Mali kompetenciu v majetkových, rodinných, pracovných a trestných veciach. Súdnicstvo bolo zásadne trojinštančné. Jestvovali okresné, krajské, hlavné (vrchné) sudy a jeden Najvyšší súd v Brne. V ťažkých trestných veciach rozhodovali poroty. Jestvovali aj sudy s laickými prisediacimi pre trestné, pracovné, obchodné a poisťovacie veci.¹⁸⁾ Účasť laických prisediacich na činnosti československých súdov buržoázno-demokratickej éry bola kvantitatívne značná, najmä pokiaľ išlo o judikačnú činnosť mimoriadnych a rozhodcovských súdov. Vcelku však svojou účasťou nereprezentovali a objektívne ani nemohli reprezentovať záujmy širokých vrstiev pracujúcich, a to predovšetkým vzhľadom na politické predpoklady, ktoré prisediaci museli spĺňať, aby boli do tejto funkcie menovaní (niektoré z podmienok vyžadovali okrem toho i kvalifikované vzdelanie, ba i znalosť práva), i vzhľadom na úpravu inštančného systému, ktorý na vyšších stupňoch s účasťou laických prisediacich nepočítal. Vynimočné (štatariálne) sudy sa mohli zaviesť len na obmedzený čas v prípadoch, ktoré predvídal osobitný zákon.

Najvyšší správny súd v Praze rozhodoval o sťažnostiach občanov na

18) — B i a n c h i Leonard, Laický živel v súdnictve predmnichovskej republiky, Právnické štúdie VI., 1958, č. 1., str. 115-161.

nesprávny výkon správy (administratívy). Jeho rozhodovanie bolo zdĺhavé a nákladné (povinné zastúpenie advokátom) a malo iba účinok kasačný, t.j. Najvyšší správny súd mohol vadné rozhodnutie iba zrušiť, nemohol však vyniesť nové rozhodnutie.

Ústavný súd mal rozhodovať o tom, či zákony sú v súlade s Ústavou. Skladal sa zo siedmich členov. Po dvoch delegovali Najvyšší súd a Najvyšší správny súd, troch menoval prezident republiky. Činnosť Ústavného súdu sa počas celého trvania buržoáznej ČSR nerozvinula. Jediné dva návrhy na preskúmanie ústavnosti splnomocňovacích zákonov č. 147/1933 a 109/1934 Zb. z. a n. zostali nedoriešené.¹⁹⁾ Ústavný súd sa nestal garantom ochrany práv občanov zaručených Ústavou proti obmedzovaniu obyčajnými zákonmi, tak ako to vyhlasovala buržoázna nauka pri vzniku Ústavnej listiny.

Sudcovia vo všeobecnosti mali vyvolávať dojem ochrany občanov proti zásahom zákonodarstva a vládnej a výkonnej moci. Ústavná listina deklarovala nestrannosť a neodvislosť sudcov, ktorí mali byť viazaní len zákonom. Neodvislosť sudcov bola však relatívna, lebo celkove bola ochránená príslušnosťou sudcu k mechanizmu buržoázneho štátu. Buržoázny právny poriadok a odborné právnické vzdelanie viedli sudcov k tomu, že výkon zákonov sa uskutočňoval v súlade so záujmami vládnúcich tried. Do rámca buržoáznej zákonnosti sa takto vmestnali nielen hromadné exekúcie proti zadĺženým maloroľníkom, ale aj súdna perzekúcia robotníckeho hnutia, ktorá sa opierala o pružne formulované skutkové podstaty zákona na ochranu republiky č. 50 Zbierky z roku 1923. Jadro prenasledovania robotníckeho hnutia podľa zákona na ochranu republiky spočívalo v administratívnych opatreniach, ktoré sa dovoľovali ustanovení tohto zákona.²⁰⁾

NORMATÍVNE ZÁSADY DO HOSPODÁRSTVA A SPLNOMOCŇOVACIE ZÁKONY

Vznik samostatného štátu sprevádzali početné normatívne zásahy aj v hospodárskej oblasti. Českému finančnému kapitálu sa totiž prvý raz dostalo príležitosti na to, aby ekonomické nástroje spojil s právno-mocenskými prostriedkami mimoekonomického donútenia a porazil tak konkurenciu silného domáceho nemeckého kapitálu, ktorý požíval podporu zahraničných nemeckých a rakúskych finančných skupín. Českej bur-

19) Slovník veřejného práva československého, Brno 1948, zv. V., str. 132.

20) B i a n c h i Leonard, Súdna perzekúcia robotníckeho hnutia na Slovensku podľa zákona na ochranu republiky, Bratislava 1955, str. 33-97.

žoázii sa štátoprávnymi zmenami otvorila okrem toho aj možnosť neha-
tenej expanzie na Slovensko a Zakarpatskú Ukrajinu, lebo slovenská
buržoázia bola kapitálove slabá. Závislosť slovenských bánk od české-
ho kapitálu sa okrem toho datovala ešte z dŕb Uhorska.

Zásahy do hospodárstva umožňovali splnomocňovacie zákony.²¹⁾ Pri
týchto zákonných úpravách, uskutočňovaných vládou, bol český finanč-
ný kapitál vždy vo výhode, lebo cez centrum politického riadenia, tj.
cez Pätku, buď sám vyvolával také zásahy vlády, ktoré boli pre neho
výhodné, alebo sa nepriaznivým zásahom vyhol, lebo o nich vedel.

V prvých rokoch jestvovania buržoáznej ČSR zo štátno-mocenských
zásahov najviac ťažila Živnostenská banka, a to najmä pri uskutočňo-
vaní menovej odľuky a reformy.

Aj Konzorcium bánk pre štátne a úverové operácie vzniklo zásahom
štátu. Pod vedením Živnostenskej banky zúčastňovalo sa od novembra
1919 na domácich aj zahraničných finančných transakciách a bolo for-
mou štátno-mocenského vyhradenia ziskov z týchto transakcií najväčším
desiatimi bankám, z toho 8 českým, 1 slovenskej a 1 nemeckej. Konzor-
cium vykonávalo dokonca aj funkciu poradného zboru Ministerstva fi-
nancií. Navonok sa zdalo akoby banky robili služby v prospech štátu,
ale skutočnosť bola opačná. Pritom bremeno vysokých úrokov a banko-
vých ziskov znášal pracujúci ľud v daniach. Deflácia vcelku posilnila
veľké banky a oslabil menšie ústavy.

Podobné účinky pre proces monopolizácie a pre posilnenie českého
finančného kapitálu mala aj tzv. nostrifikácia cudzozemských priemy-
selných a dopravných podnikov a bánk.²²⁾

V konkurenčnom zápase jednotlivých skupín finančného kapitálu te-
da buržoázny štát nehral úlohu tretej sily, akéhosi rozhodcu, ale bol
nástrojom raz jednej, neskôr druhej skupiny, podľa toho, aký pomer
síl sa utvoril vo voľbách. Všetky skupiny finančného kapitálu využí-
vali hospodársko-mocenské a politicko-mocenské sily. Úspechy agrár-
nej skupiny finančného kapitálu proti koncernu Živnostenskej banky za
predmnichovskej republiky nasvedčovali tomu, že v imperialistickom
štádiu kapitalizmu má využitie mocensko-politických síl prevahu aj
výhody oproti uplatňovaniu hospodárskych prostriedkov. Sú lacnejšie
a rýchlejšie účinkujú než dlhotrvajúce a nákladné hospodárske boje.

Úzka spätosť buržoázneho štátu s finančným kapitálom sa prejavova-
la aj vo vzájomnom prepožičiavaní výnosných a mocensky vplyvných po-
zicií. Poslanci, senátori, vysokí štátni úradníci a ministri sedeli

21) B i a n c h i Leonard, Právne formy monopolizácie za buržoáznej ČSR, Bratisla-
va 1965, str. 98 an., str. 204.

22) Slovník veřejného práva československého, Brno 1932, zv. II., str. 949-951.

v správnych radách kapitálových združení monopolistického charakteru a naopak, zase hospodárski činitelia vysielali svojich ľudí do štátneho aparátu na presadzovanie záujmov finančného kapitálu. Politické strany sa priamo finančne zúčastňovali na tom, že v štátnom aparáte, vo vláde alebo v Národnom zhromaždení štátno-mocensky zabezpečili monopolistické postavenie, alebo iné hospodárske výhody niektorej skupine finančného kapitálu (napr. udelenie koncesie, schválenie dovozu, založenie monopolu zákonom, nútená syndikalizácia niektorého hospodárskeho odvetvia a pod.).

PRÁVNE FORMY MONOPOLOV

Monopolizačné tendencie v československom hospodárstve však umožňovala celá sústava občianskoprávných a obchodnoprávných inštitútov aj bez zásahu štátu. I keď na československom území platili dva rozne právne poriadky, tento právny dualizmus nespôsoboval kapitalistom ťažkosti pri ich združovaní v kartely, koncerny a trusty. Združovanie do veľkopodnikateľských foriem podporoval štát daňovými a poplatkovými úľavami pri zlučovaní kapitálových spoločností. Poskytnutie daňových výhod sa často viazalo priamo na pristúpenie ku kartelovej zmluve, ktorou sa obmedzovala výroba, pričom bez daňovej výhody stratil podnik schopnosť konkurovať.

DUALIZMUS PRÁVA

Právny dualizmus v Československu sa prejavoval v tom, že v českých krajinách platil všeobecný občiansky zákonník z r. 1811 a rakúsky obchodný zákonník č. 1/1863 r.z. Na Slovensku a na Zakarpatskej Ukrajine sa ale zachovalo uhorské všeobecné súkromné právo,²³⁾ prevážne obyčajového charakteru a obchodný zákonník, zák. čl. 37/1875. Dualizmus práva spôsoboval nemalé ťažkosti pri aplikácii. Nehľadiac na mnohé obsahové odchýlky a rôznosti najmä v občianskom práve, boli tu aj jazykové ťažkosti. Českí sudcovia, ktorí prišli na pomoc Slovensku vo veľkom počte, nepoznali uhorské právo a nemali ani jazykové predpoklady pre štúdium obyčajového práva cez publikované súdne rozhodnutia. Ťažkosti sa odstraňovali urýchlenným prekladáním základných uhorských zákonov do slovenčiny alebo češtiny. Okrem rezortu spravodli-

23) L u b y Štefan, Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava 1946; t e n i s t ý, Základy všeobecného súkromného práva, II. vydanie, Bratislava 1947.

vosti obstarávalo túto úlohu aj Ministerstvo pre zjednotenie zákonodárstva a organizáciu správy (zák. č. 431/1919 Zb. z. a n.). Všetky staré zákonníky, a tým aj právny dualizmus, sa zachovali cez celú buržoáznú republiku, aj počas okupácie a prispôbenedé novým pomerom platili ešte aj po oslobodení. Až r. 1949-1950, po právnickej dvojročníci, ich nahradil jednotný zákon o rodine, občianský a trestný zákonník spolu s novým občianským a trestným poriadkom, a tak sa skoncovalo s právnym dualizmom v Československu.

Pravda, všetky nové zákony vydané v Československu po r. 1918 - až na nepatrné výnimky - mali jednotnú a celoštátnu platnosť na celom území Československej republiky. Vyšlo množstvo čiastkových úprav a zmien (novelizácií) vo všetkých odvetviach práva. Čiastkové zmeny však nevplývali len z unifikáčnych snáh. V hospodárskej oblasti napr. prevažoval záujem o tzv. "modernizáciu" právneho poriadku, t.j. jeho prispôbenedenie potrebám monopolistického kapitalizmu. Tak tomu bolo napr. pri upevnení dosiahnutého postavenia v hospodárskej súťaži zákonom o nekalej súťaži č. 111/1927 alebo zákonom o karteloch a súkromných monopoloch č. 141/1933 Zb. z. a n. V odvetví správného a trestného zákonodárstva prevládala zase snaha upevniť moc v rukách vládnúcej buržoázie pomocou represívnych metód. Nechýbali, pravda, ani zákony, ktoré boli vynútené bojom robotníckej triedy a mali zabezpečiť ochranu základných práv pracujúcich. Vývoj tohto tzv. sociálneho zákonodárstva však vykazoval stále zhoršujúcu tendenciu.²⁴⁾

ZÁVER

Snažili sme sa zachytiť tie momenty v právnom vývoji buržoáznodemokratickej Československej republiky, ktoré v rokoch 1918-1938 v rozhodujúcej miere ovplyvnili jej charakter.

Zatiaľ, čo sovietsky ľud od r. 1917 kráčal na ceste slobodného vývoja bez vykorisťovania, bez národnostného útlaku k upevňovaniu sovietskeho socialistického federatívneho systému, Československo sa v rokoch 1918-1938 zmietalo triednymi bojmi a hospodárskymi krízami v skupine stredoeurópskych buržoázných štátov, tvoriacich cordon sanitaire, ako záloha imperialistov pre možný útok proti vzráhajúcemu sa socializmu v ZSSR. Ak posudzujeme vývoj týchto rokov v Československu, nemôžeme hľadieť len do rakúskouhorskej monarchistickej polo-

24) H o u s e r Jaroslav, Vývoj sociální správy za předanichovské republiky, Rozpravy ČSAV, Řada společ. věd, roč. 78, seš. II, Praha 1968.

feudálnej minulosti útlaku našich národov alebo na susedné štáty, ale musíme porovnávať náš vývoj s vývojom národov Sovietskeho zväzu, prvého socialistického štátu na svete - a v tomto porovnaní vývoj nášho štátu v rokoch 1918-1938 neobstojí. Jediná pokroková politická sila tohto obdobia v Československu, ľavicová sociálna demokracia a od r. 1921 Komunistická strana Československa, boli trvale prenasledované buržoáznymi štátnymi orgánmi, až sa KSČ na počiatku tridsiatych rokov dostala do pololegality. A najparadoxnejšou je skutočnosť, že práve táto politická sila sa postavila do čela národnoslobodzovacieho boja Čechov a Slovákov po mnichovskom diktáte za obnovenie Československej republiky na nových, spravodlivejších základoch. Z medzinárodne politického hľadiska je rovnako príznačné, že to bol práve Zväz sovietskych socialistických republík, ktorý sa svojou mohutnou hospodárskou, vojenskou a morálnou silou stal r. 1945 našim osloboditeľom. Bol to ten istý Sovietsky zväz, ktorý naša buržoáznodemokratická republika na začiatku dvadsiatych rokov bola ochotná uznať len de facto, nie de iure, bol to ten istý Sovietsky zväz, ktorý vzdor tomu r. 1935 uzavrel s buržoáznodemokratickou Československou republikou zmluvu o vzájomnej pomoci proti fašistickému nebezpečenstvu!

Meradlom pokrokovosti od nastolenia socializmu r. 1917, od novej epochy dejín, môže byť teda len socialistická cesta vývoja. Všetky ostatné štátne útvary, nech by oproti svojej minulosti prinášali akékoľvek zlepšenia, neznesú kritérium pokrokovosti. Pokrokovou môže byť od r. 1917 len socialistická revolúcia. Preto aj buržoáznodemokratická Československá republika ostane v našej histórii len r e l a - t í v n e pokrokovou etapou vývoja, v ktorej vznikol spoločný štátny útvar našich národov a manifestoval sa so všetkými negatívami ľživosti a pretvárdky nadvlády buržoázie v buržoáznodemokratickom režime.

SECHZIG JAHRE SEIT DER ENTSTEHUNG DER TSCHECHOSLOWAKEI

(Eine rechtsgeschichtliche Betrachtung
der bürgerlich-demokratischen Republik)

Leonard Bianchi

Zusammenfassung

Der Autor untersucht einleitend den Einfluss der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution auf die Entstehung der bürgerlichen Tschechoslowakischen Republik. Er stellt heraus, in seinem Beitrag jene Entwicklungsmomente des tschechoslowakischen Staates erläutern zu wollen, die im geltenden Recht der Jahre 1918-1938 ihren Niederschlag fanden.

Zunächst behandelt er die Entstehung der Republik, den ersten staatsrechtlichen Akt, sodann die Interimistische Verfassung. Eingehender untersucht er die Verfassungsurkunde aus dem J. 1920. Hier verweist er auf das gesetzgebende Organ, auf die Nationalversammlung; sodann befasst er sich mit der Funktion des Präsidenten und der Regierung. Bei der Frage der Wahl der Abgeordneten und Senatoren konstatiert er, dass die bürgerliche ČSR eine Republik der politischen Parteien und nicht der Bürger war. Hierbei untersucht er einige Beziehungen des politischen Systems, wie z.B. die Gruppe der Burg und den sog. Fünfererrat. Bei den Bürgerrechten stellt er fest, dass sich die gewichtigsten negativen Folgen für ihre Ausübung daraus ergaben, dass alle bisherigen österreichischen und ungarischen Rechtsvorschriften übernommen wurden.

Der Autor informiert den Leser auch über die Vorschriften über das Staatsgebiet und die Grenzen der Tschechoslowakei. Besonderes Augenmerk widmet er der völkerrechtlichen Position der Republik. Er erwähnt dabei die Kleine Entente und im Zeitraum des Kampfes für die Verteidigung der Republik auch die Hitlergefahr. Einzig und allein die Sowjetunion schloss damals, am 16. Mai 1935, einen Vertrag über gegenseitige Hilfeleistung mit der Tschechoslowakei ab. Das Münchener Diktat war praktisch der entscheidende Schritt zur Zerschlagung der Republik.

Dann behandelt er noch die Organisation der Verwaltung in der bürgerlichen ČSR und kritisiert die Verhältnisse in den gewählten Selbstverwaltungsorganen. Die Justiz war klassenmässig und sollte im Rahmen der bürgerlichen Machtteilung den Eindruck der Unpartei-

lichkeit und Unabhängigkeit bei der Entscheidungstätigkeit hervorru-
fen. Er enthüllt auch die Rolle der Justiz aufgrund einer Klassen-
analyse. Interessantester Teil ist die Beschreibung normativer Ein-
griffe in die Wirtschaft. Dabei wird auf den engen Zusammenhang des
bürgerlichen Staates mit dem Finanzkapital und auf die Rolle der
Rechtsformen der Monopole verwiesen.

Abschliessend widerlegt der Autor Bestrebungen, die die bürgerli-
che ČSR ins Licht einer progressiven bürgerlichen Demokratie in Euro-
pa nur deshalb stellen möchten, weil sie im Vergleich zum monarchi-
stischen halbfeudalen Regime Österreich-Ungarns und im Vergleich zu
einigen Regimen der Nachbarstaaten eine freiere Ausübung der Bürger-
rechte ermöglichte. Zum Vergleich muss die UdSSR mit ihrer sozia-
listischen Revolution aus dem J. 1917 herangezogen werden. Daher kann
das bürgerlich-demokratische Regime in der Tschechoslowakei in den
Jahren 1918-1938 höchstens als relativ fortschrittliche Entwicklungs-
etappe angesehen werden, in der das gemeinsame Staatsgebilde unserer
Völker entstand und sich mit allen negativen Seiten der Verlogenheit
und Verstellung der Vorherrschaft der Bourgeoisie manifestierte.